

UDK: 343.2/.7.096 (497.6)
Izvorni znanstveni članak
primljen 25. veljače 2008.

Prof. dr. sc. Sabrina Horović,
izvanredni profesor kaznenog prava, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru
Ivana Stipanović,
mlađa asistentica na Kaznenoj katedri, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru

NOVI SADRŽAJI KAZNE PREMA KZ BiH I NJIHOVA PRIMJENA U SUDSKOJ PRAKSI

U radu se analiziraju odredbe o dugotrajnom zatvoru, radu za opće dobro na slobodi i sustavu novčane kazne putem dnevnih iznosa. Riječ je o novim sadržajima, od kojih su rad za opće dobro na slobodi kao zamjena kratkotrajne kazne zatvora i novčana kazna - sustav dnevnih iznosa, rezultat usporedbe sa zakonskim tekstovima država Srednje Europe i dokumenata UN i Vijeća Europe, kojim su uspostavljeni standardi kaznenog prava. Iako se radi o općepriznatim rješenjima suvremenog kaznenog prava, to istodobno ne znači i njihovo ostvarenje u našoj sudskoj praksi.

1. UVOD

Kazna je najstarija kaznena sankcija. Kazneni zakon Bosne i Hercegovine poznaje samo dvije vrste kazni: kaznu zatvora i novčanu kaznu (čl. 40. KZ BiH). Zatvorska kazna je teža vrsta kazne od novčane kazne. Svaka kazna utjelovljuje napad na neka dobra one osobe kojoj se izriče; zatvorska kazna na njezinu slobodu, novčana kazna na njezinu imovinu. Sam sustav kazni obuhvaća malen broj vrsta kazni i u tom smislu on je jednostavan, ostalo se na bipolarnosti, koja jest u zadovoljavajućoj mjeri fleksibilna, iako novi zakoni šire taj repertoar. Kazneni zakon BiH tako propisuje dugotrajni zatvor (čl. 42. st. 2.), kao najtežu kaznu u našem kaznenom pravu; rad za opće dobro na slobodi (čl. 43.), kao zamjenu kratkotrajne zatvorske kazne i novčanu kaznu, kao sustav dnevnih iznosa (čl. 46.). Izabrani sustav kazni pokušava što više odgovoriti pravicima usporedbi sa zakonskim tekstovima država Srednje Europe (uglavnom austrijskog, njemačkog i švicarskog kaznenog prava), te dokumenata UN i Vijeća Europe kojima su uspostavljeni standardi kaznenog prava.¹

1) Standardi u području kažnjavanja deklarirani su aktima međunarodne zajednice: Safeguards Guaranteeing Protection of the Rights of Those Facing the Death Penalty, te aktima Kongresa UN održanog u Milanu 1995 godine: Guiding Principles for Crime Prevention and Criminal Justice in the Context of Development; Basic Principles on the Independence of the Judiciary; Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, Rezolucija The Status of Prisoners and Reduction of the Prison Population, The Alternatives to Imprisonment and the Social Integration of Offenders. Nove su tendencije također iskazane i u regionalnom

Iako se radi o općepriznatim rješenjima suvremenog kaznenog prava, usklađenog s modernom i čovječnom kriminalnom politikom, posebice s obzirom na reduciranje primjene zatvorske kazne, proširenje primjene alternativnih kazni i mjera, politiku dekriminalizacije, postupke mirenja i osiguranje naknade oštećenima, pretpostavku da će biti prihvaćena u našoj sudskoj praksi tek treba ispitati, to više što je iskustveno poznato da unošenje novih rješenja u pravne norme istodobno ne znači i njihovo ostvarenje u sudskoj praksi.

Nedvojbeno je činjenica da je sustav kaznenopravnih sankcija oduvijek predstavljao najdinamičnije područje kaznenog prava, jer je gotovo svaka reforma kaznenog zakonodavstva obuhvaćala, u pravilu, i sankcije kao reakciju društva prema počiniteljima kaznenih djela. Sustav kaznenopravnih sankcija je najosjetljivije pitanje kaznenog prava.

Važeća kodifikacija materijalnog kaznenog prava Bosne i Hercegovine iz 2003. g. propisala je: uvođenje kazne dugotrajnog zatvora, rad za opće dobro na slobodi kao zamjene za kratkotrajne zatvorske kazne, te sustav dnevnih iznosa pri izricanju novčane kazne. U radu će se analizirati nova rješenja i njihovo eventualno ostvarenje u sudskoj praksi.

2. DUGOTRAJNI ZATVOR

U članku 42. st. 2. KZ BiH predviđa se za najteže oblike teških kaznenih djela počinjenih s namjerom mogućnost propisati zatvor u trajanju od dvadeset do četrdeset pet godina – dugotrajni zatvor. Iako je uvođenje dugotrajnog zatvora značilo znatno pooštavanje kaznene represije, u stručnoj javnosti uglavnom je prihvaćeno kao rješenje kojim treba popuniti prazninu nastalu ukidanjem smrtne kazne.² Kako je riječ o najtežoj kaznenopravnoj sankciji, opravdano je što zakonodavac unutar odredbe čl. 42. predviđa niz ograničenja za propisivanje i izricanje dugotrajnog zatvora. To su nemogućnost propisivanja dugotrajnog zatvora kao jedine glavne kazne za određeno kazneno djelo (čl. 42. st. 3.) i nemogućnost njena izricanja počinitelju koji u vrijeme počinjenja kaznenog djela nije navršio dvadeset i jednu godinu života (čl. 42. st. 4.). Kazna dugotrajnog zatvora izriče se samo na pune godine (čl. 42. st. 6.). Ako je izrečena kazna dugotrajnog zatvora, uvjetni otpust prema čl. 44. st. 4. moguć je nakon tri petine izdržane kazne, kao i amnestija i pomilovanje koji se mogu dati, također, nakon izdržanih tri petine kazne (čl. 42. st. 7.). Kazna dugotrajnog zatvora je propisana za kaznena djela protiv integriteta Bosne i Hercegovine – Glava XVI. KZ BiH (za sedam kaznenih djela)³ i kaznena djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom – Glava XVII. (pet-

razvitku europskih standarda: European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedom (1950. g.), Council of Europe Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (1987. g.), European Convention for the Prevention of Torture and of Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (1989.).

2) Bilo je i suprotnih mišljenja. Tako npr. Bačić navodi da dugotrajni zatvor znači jako zaoštavanje državne kaznene prisile, iako se proklamira načelo njezina ograničavanja i da je zatvor od 20 godina kao najteža kazna dovoljan. V. Bačić, F., Kazneno pravo, Opći dio, Zagreb, 1998, str. 398.

3) Radi se o sljedećim kaznenim djelima: Ubojstvo predstavnika najviših institucija Bosne i Hercegovine, kao i o najtežim oblicima kaznenih djela: Napad na ustavni poredak, Ugrožavanje teritorijalne cjeline, Podrivanje vojne i obrambene moći, Oružana pobuna i Špijunaža, počinjenim pod uvjetima iz čl. 169. KZ BiH.

naest kaznenih djela).⁴ U kaznenim zakonima FBiH, RS i BD BiH ova kazna je predviđena za teške oblike ubojstva, najteže oblike nasilja u obitelji, teško razbojništvo i razbojničku krađu, spolno nasilje nad djetetom kada je nastupila kao posljedica smrt ili neke druge teške posljedice.

Uvođenjem dugotrajnog zatvora bh. se zakonodavac usprotivio tendencijama koje idu za ukidanjem ili ograničavanjem dugogodišnjih zatvorskih kazni.

Tim kaznama se oduvijek spočitava da kod osuđenika dovode do otupljenja i nesposobnosti za bilo kakav resocijalizacijski tretman. Gubitak socijalnih veza zatvorenika dovodi do njegove desocijalizacije, ove kazne su skupe za državu, a bez očekivanog učinka na smanjenje recidivizma, ne odgovaraju suvremenim zahtjevima o humanizaciji kaznenopravne prisile, kao ni proklamiranoj svrsi kažnjavanja u kojoj prevladavaju preventivni sadržaji.⁵ Takvi osuđenici jednog dana izađu na slobodu i nisu više sposobni uključiti se u normalan život. One isto tako ne vode računa o činjenici da starenje samo po sebi smanjuje sklonost činjenju kaznenih djela pa ostarjele kriminalce nema smisla držati u zatvoru. Ta je ideja bila jedno vrijeme vrlo aktualna pa se tražilo generalno skraćivanje zatvorskih kazni.⁶ Pođe li se s čisto specijalnopreventivnog stajališta, ta shvaćanja nisu bez osnove. Kazna, međutim, osim specijalne prevencije ostvaruje i druge svrhe, a one traže i dugotrajne kazne. Stoga je kasniji razvitak išao u posve drugom smjeru. Još je KZ BiH iz 1998. g. propisao kaznu dugotrajnog zatvora kako bi se zadovoljila potreba za primjerenom najstrožom kaznom, nakon ukidanja smrtno kazne. Međutim, i tada, i u kaznenom zakonodavstvu iz 2003. g., dugotrajni zatvor je produženje ranijeg sustava u kojem se kaznom zatvora u fiksnom trajanju od dvadeset godina nastojalo ograničiti izricanje smrtno kazne. Ako je tada sud ocijenio da se u nekom slučaju radi o vrlo teškom obliku kaznenog djela, ali ne takvom da bi izrekao smrtnu kaznu, izricao je kaznu zatvora u trajanju dvadeset godina koja je imala karakter svojevrsnog sudskog pomilovanja. U tom slučaju nije trebao ni mogao odmjeravati dužinu kazne, ona mu je bila zadana težinom kaznenog djela i odlukom da neće izreći smrtnu kaznu.

Komparativni pregled stranog zakonodavstva upućuje na doživotni zatvor kao najčešću zamjenu ukinutoj smrtnoj kazni: u Belgiji je kazna doživotnog zatvora zamijenila smrtnu kaznu koja je 1996. ukinuta za sve vrste kaznenih djela, u svim situacijama, uključujući i one za vrijeme rata; u Bugarskoj, Kazneni zakon iz 1998. ukinuo je smrtnu kaznu za sva kaznena djela, uključujući i ona počinjena za vrijeme rata, a za najteža i najopasnija kaznena djela kao izuzetnu mjeru uveo je doživotni zatvor; u Francuskoj je doživotni zatvor najteža kazna, smrtna je kazna ukinuta 1981. ali prema odredbama Ustava predsjednik države može odlučiti da za vrijeme rata ponovno uvede smrtnu kaznu kao privremenu mjeru za potpuno izuzetne okolnosti (čl. 16. Ustava); u Njemačkoj

4) Genocid, Zločini protiv čovječnosti, Ratni zločini protiv civilnog pučanstva, Ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika, Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, Organiziranje skupine ljudi i poticanje na počinjenje kaznenih djela genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina (čl. 176. st. 1.), Protupravno ubijanje i ranjavanje neprijatelja (čl. 177. st. 2. i 3.), Povreda zakona i običaja rata (čl. 179. st. 1.), Trgovina ljudima (čl. 186. st. 3.), Krijumčarenje osoba (čl. 189. st. 5.), Uzimanje talaca (čl. 191. st. 3.), Piratstvo (čl. 196. st. 3.), Otmica zrakoplova ili broda (čl. 197. st. 3.), Terorizam (čl. 2001. st. 3.).

5) O argumentima za i protiv dugotrajnih zatvora više Horvatić, Ž. - Novoselec, P., Kazneno pravo, Opći dio, Zagreb, 1999. str. 406. - 407.

6) Šeparović je u tom duhu predlagao da se opći maksimum kazne zatvora smanji s petnaest na deset godina, a da se tadašnja fiksna kazna zatvora od dvadeset godina snizi na petnaest godina (NZ 6/1988, str. 704.).

je doživotni zatvor najteža kazna, a smrtna kazna je ukinuta Ustavom 1949., u Grčkoj je smrtna kazna eksplicitno abolirana 1993, ali je Kazneni zakon iz 1989. doživotnim zatvorom zamijenio smrtnu kaznu; u Italiji je Ustavom iz 1948. ukinuta smrtna kazna za sva djela počinjena za vrijeme mira, a 1994. i za vrijeme rata, pa je doživotni zatvor najstroža kazna; u Nizozemskoj je smrtna kazna ukinuta 1970, osim za vojna kaznena djela počinjena za vrijeme rata, međutim, od 1983. smrtna kazna je potpuno ukinuta i zamijenjena doživotnim zatvorom; u Rumunjskoj i Slovačkoj smrtna kazna je ukinuta 1990. i zamijenjena doživotnim zatvorom; u Švedskoj smrtna kazna u vrijeme mira ukinuta je 1921, a za vrijeme rata ostala je sve do 1973, od kada je doživotni zatvor najstroža kazna.⁷ I u mnogim drugim europskim državama kazna doživotnog zatvora je najstroža sankcija: u Švicarskoj, Poljskoj, Austriji, Finskoj, itd.

Mnogo su rjeđe države, kao BiH, u kojima nakon ukidanja smrtne kazne nije uvedena kazna doživotnog zatvora, već je za posebne slučajeve najtežih kaznenih djela predviđeno zatvorsko kažnjavanje u duljem trajanju od maksimuma zatvorske kazne. Tako npr. jedno od najblažih rješenja postoji u KZ Norveške po kojem je maksimalna kazna zatvora 15 godina odnosno 20 godina (za stjecaj), a u posebno zakonom predviđenim slučajevima najtežih kaznenih djela kazna zatvora ne smije prijeći 21 godinu zatvora. U Sloveniji, nakon ukidanja smrtne kazne, po KZ-u iz 1995. g. za najteža kaznena djela počinjena s namjerom bila je propisana kazna od 20 godina, ali nakon izmjena i dopuna 1999. najteža kazna zatvora iznosi 30 godina. U Republici Hrvatskoj KZ-om iz 1998. g. dugotrajni zatvor u trajanju od dvadeset do četrdeset godina zamijenio je kazne zatvora od dvadeset godina koja je nakon ukidanja smrtne kazne bila najstroža, da bi KZ iz 2003. g. napustio dugotrajni zatvor i uveo doživotni zatvor kao najstrožu sankciju.

Još veće kritike upućuju se kazni doživotnog zatvora. Navodi se da je kazna doživotnog zatvora „besmislena, besmislenija od smrtne kazne, ne može se nazvati pravednom kaznom, jer pravednost uključuje i brigu za čovjekovu budućnost. Takvom kaznom čovjeku se zatvaraju vrata za povratak u život, ne pruža mu se mogućnost da se vrati u društvo. Ona je naprosto akt čiste osvete. Tu besmislenost može donekle popraviti uvođenje obvezatnog uvjetnog otpusta“.⁸ Također, drži se da je takvo povećanje represije „suprotstavljanje svim tendencijama europskih i svjetskih kretanja i protivno svim konvencijama, čime se dolazi samo na korak od antiabolicionizma i uvođenja smrtne kazne.“⁹

Najjače kritike kazne doživotnog zatvora tiču se njezine zakonitosti i svrhe.

Unatoč niza kritika upućenih dugotrajnom zatvaranju, države se još uvijek nisu spremne odreći takvih sankcija u slučajevima iznimno opasnih i teških kaznenih djela. Između doživotnog zatvora ili kazne dugotrajnog zatvora prednost je dugotrajnog zatvora što je maksimalno trajanje te kazne uvijek potpuno izvjesno. Suprotno tome, maksimalno trajanje doživotnog zatvora potpuno je neizvjesno (eventualno je poznat minimum i to ne trajanja zatvora, nego vremena protekom kojeg se može tek prvi put odlučivati o otpustu), a to je danas, s aspekta zaštite osnovnih ljudskih prava i naročito načela zakonitosti, neprihvatljivo.

7) Podaci iz materijala Council of Europe, 26. travanj 1999, AS/Inf(1999) 2, Compliance with Member States commitments..., Capital Punishment: Information submitted by States, <http://stars.coe.fr/>.

8) Stajalište F. Bačića navedeno u prikazu II. interkatedarskog sastanka nastavnika kaznenopravnih predmeta pravnih fakulteta hrvatskih sveučilišta, HLJKP, br. 2, 2002, str. 586.

9) Mišljenje Ž. Horvatića, ibid.

U tom kontekstu dugotrajni zatvor kao rješenje u KZ BiH može se smatrati prihvatljivim. Međutim, KZ BiH ovu kaznu nije odvojio od „običnog zatvora“. U odredbi čl. 40. zakonodavac govori samo o zatvoru i novčanoj kazni kao o vrstama kazni i uopće ne spominje dugotrajni zatvor kao posebnu vrstu kazne. Ima dosta razloga u prilog da se radi o samostalnoj vrsti kazne, a ne o produženju redovne kazne zatvora u rasponu od 30 dana do čak 45 godina. Taj raspon je manji ako se imaju u vidu kaznena djela za koja je propisan dugotrajni zatvor (KZ BiH od 10 do 45 godina, u entitetskim zakonima od 5 do 45 godina). Razlozi za samostalnost ove kazne su: posebnost njezinog naziva, uvjeti pod kojim se može propisati – samo za najteže oblike teških kaznenih djela počinjenih s namjerom, ne može se propisati sama, kao jedina glavna kazna za počinjeno djelo, nego uvijek alternativno s kaznom običnog, redovnog zatvora, ne može se izreći osobama do 21. godine života, posebne su odredbe o stjecaju, uvjetnom otpustu koji se može dati tek nakon izdržane tri petine kazne, kao i amnestija i pomilovanje.

Kada je u pitanju stjecaj kaznenih djela, prema odredbi čl. 53. st. 2. a: „ako je za neko od kaznenih djela u stjecaju sud utvrdio kaznu dugotrajnog zatvora, izreći će samo tu kaznu“. Naime, ovdje bi trebalo primijeniti apsorpciju samo ako je za jedno od djela u stjecaju utvrđena kazna dugotrajnog zatvora u maksimalnom trajanju (45 godina), a ukoliko je dugotrajni zatvor utvrđen u kraćem trajanju, ta bi kazna apsorbirala samo novčanu kaznu, ali ne i kaznu zatvora. Radi se o pogrešnom tumačenju ove odredbe, pogotovo kada je u pitanju naš zakon koji tu ne ostavlja prostora za asperaciju, jer decidno ističe da će „sud izreći samo tu kaznu“.

Kod dugotrajnog zatvora ostaje, naravno, pitanje koja je mjera represije (izražena kroz minimum i maksimum dugotrajnog zatvora) dovoljna za najteže i najpogibelnije oblike teških kaznenih djela. Ostaje i pitanje da kaznu doživotnog zatvora kao iznimku predviđa i članak 77. Rimskog Statuta Međunarodnog kaznenog suda, pa kako je BiH dužna usuglasiti svoje zakonodavstvo s Rimskim Statutom, može se reći da je uvođenje doživotnog zatvora, barem za kaznena djela na koja se odnosi Statut, i obveza za Bosnu i Hercegovinu. Na kraju, proveli smo istraživanje u vremenu od 1. siječnja 2003. g. do 31. prosinca 2005. godine u Županijskom sudu u Mostaru glede praktične primjene kazne dugotrajnog zatvora. U istraživanom razdoblju izrečene su samo 4 kazne dugotrajnog zatvora, i to: u 2003. godini, od ukupno izrečenih 27 kazni, dugotrajni zatvor izrečen je samo u jednom slučaju, u trajanju od trideset pet godina, ostalo je kazna zatvora (23 ili 85,18%) i kratkotrajni zatvor (3 ili 11,11%); u 2004. g. ukupno je izrečeno 27 kazni – kazni zatvora 25 ili 92,59%, kratkotrajni zatvor 2 ili 7,40% i nijedan dugotrajni zatvor; u 2005. godini, 19 kazni, od čega 18 kazni zatvora ili 94,73% i jedna kazna kratkotrajnog zatvora ili 5,26%, dugotrajni zatvor nije izrečen. Dijelom smo obradili i 2006. godinu u mjeri pristupnosti podataka, od 23 kazne, dugotrajni zatvor izrečen je u tri slučaja ili 13,04%, i to dva puta u trajanju od 22 godine i jedna od 20 godina, kasnije su objedinjene u kaznu od 42 godine dugotrajnog zatvora.

Pred Sudom Bosne i Hercegovine izrečene su četiri kazne dugotrajnog zatvora, dvije u trajanju od 20 godina, jedna od 24 godine i jedna od 26 godina. Sve kazne su izrečene u Odjelu I. Suda za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti. Presude još nisu pravomoćne. Ovakva statistička slika nameće pitanje ne samo o kaznenoj politici nego i o opravdanosti postojanja kazne dugotrajnog zatvora. Ipak, najvjerojatniji je zaključak da, iako se u praksi pojavljuju kaznena djela za koja je po zakonu moguće izreći dugotrajni zatvor, sudovi se dosljedno drže kaznene politike prema kojoj uvijek u najvećem postot-

ku izriču zatvorske kazne oko propisanog minimuma, a sasvim iznimno oko propisanog maksimuma, tako da se i dalje može očekivati potvrda o „strogom zakonu i blagim sudovima“, što je pokazalo i ovo istraživanje, uz napomenu da razdoblje od tri godine, i to samo na Županijskom sudu Mostar, nije dovoljno za konačne i ozbiljne zaključke o primjeni dugotrajnog zatvora.

3. RAD ZA OPĆE DOBRO NA SLOBODI

Još više od dugotrajnih, kritiku trpe kratkotrajne kazne zatvora. Obično su to kazne u trajanju do šest mjeseci. Razlozi kojima se ukazuje na neprihvatljivost kratkotrajnih kazni zatvora najčešće su sljedeći: kratkotrajne kazne zatvora mogu biti vrlo štetne za osuđenika, jer on, iako relativno blago kažnjen, na izdržavanju kazne dolazi u doticaj s drugim osuđenima, od kojih su neki višestruki povratnici i asocijalni tipovi. Takva sredina na slučajnog delinkventa može djelovati „zarazno“. Ovakve kazne, umjesto da dovode do resocijalizacije, dovode do desocijalizacije primarnih delinkvenata, koji dobivaju žig kriminalca. One mogu kod osuđenika izazvati revolt protiv države, koja ga, po njegovom mišljenju, za relativno lako kazneno djelo, izjednačava s teškim kriminalcima. Taj revolt može djelovati na daljnje asocijalno ponašanje, jer je osuđenik izložen negativnom utjecaju starijih i iskusnijih kriminalaca. Osuđenik gubi prihode, zaposlenje. Ove kazne imaju vrlo slab generalnopreventivni učinak; umjesto da zastrašuju, one mogu čak stimulirati kašnivo ponašanje potencijalnog delinkventa. S druge strane, one zbog kratkog vremena ne mogu omogućiti nikakvo terapijsko djelovanje u specijalnopreventivnom značenju, jer se nikakva resocijalizacija ne može postići u nekoliko tjedana ili mjeseci.

No nisu nepoznati ni pokušaji da se kratkotrajne zatvorske kazne opravdaju i to upravo s teorijske polazne točke. Drži se da suvremena individualizacija mora imati na raspolaganju i najmanje mjere kaznenopravne prisile, koja može biti odgovarajuća određenom počinitelju kaznenog djela. Drugi važan razlog odnosi se na njihovu korist i učinkovitost kada se radi o tzv. slučajnim, jednokratnim počiniteljima kaznenog djela i osobito onima koji su postupali s nehajnim oblikom krivnje. Za njih su kratkotrajne kazne zatvora onaj „šok“ koji je potreban radi specijalnopreventivne, ali i generalnopreventivne svrhe kažnjavanja. Treći argument se odnosi na humanost kažnjavanja. Zašto oduzeti mogućnost kažnjavanja kratkotrajnim oduzimanjem slobode i umjesto toga primjenjivati kazne u duljem trajanju. U tom smislu, nova deviza glasi: kratko koliko je moguće, oštro koliko je potrebno.¹⁰

Suvremeno kazneno pravo ipak nastoji ograničiti primjenu kratkotrajnih kazni zatvora posezanjem za supstitutima kazne zatvora, od kojih je najvažniji oblik mogućnost zamjene kazne zatvora radom za opće dobro na slobodi (čl. 54. KZ BiH). Rad za opće dobro na slobodi nastao je u Engleskoj 1972. godine pod nazivom community service.

Riječ je o mogućnosti suda da kaznu zatvora u trajanju od najviše šest mjeseci zamijeni radom za opće dobro na slobodi u trajanju od najmanje deset do najviše šezdeset radnih dana (ovisno o izrečenoj kazni zatvora koja se zamjenjuje i mogućnosti počinitelja glede njegove osobne situacije i zaposlenja, čl. 43. st. 1. i 3. KZ BiH). Rad se mora izvršiti u roku od jednog mjeseca do najduže godinu dana, pod uvjetom da izvršenje kazne

10) Novoselec, P., Opći dio kaznenog prava, Zagreb, 2007, str. 389.

ne bi bilo nužno za ostvarenje svrhe kažnjavanja, a da istodobno uvjetna kazna ne bi bila dovoljna za postizanje opće svrhe kaznenopravnih sankcija, čl. 43. st. 2. i 3. KZ BiH.

Radi se o najčešće primjenjivanoj alternativni kratkotrajne zatvorske kazne koja danas postoji u većini europskih i američkih država, u Australiji i Novom Zelandu, a posljednjih se godina sve više uvodi i u azijske države. Njezina opća prihvatljivost rezultat je nastojanja upravo za redukcijom kratkotrajnih zatvorskih kažnjavanja zbog ranije iznesenih poznatih prigovora (kriminalna zaraza, stigmatizacija, nedjelotvornost, neekonomičnost, i td.). Ujedno, rad za opće dobro na slobodi daje osuđeniku mogućnost da na pogodan i častan način kompenzira društvu ono što je kaznenim djelom počinio. Osuđena osoba dobila je dobru priliku da pomaže drugima umjesto da drugi pomažu njoj, čime stječe i naklonost i povjerenje zajednice. Pored toga, rad za opće dobro na slobodi znatno je ekonomičniji, jer je njegovo provođenje znatno jeftinije. I na kraju, ne postoji nikakav rizik, jer ako osoba ne izvrši, ili samo djelomično izvrši rad za opće dobro, odlukom suda odlazi na izdržavanje zatvorske kazne u trajanju razmjernom nezavršenom radu, u kojem slučaju rad za opće dobro nije zamjena, već odgoda izvršenja zatvorske kazne (tako i naš čl. 43. st. 5. KZ BiH).

Rad za opće dobro na slobodi je posebna kaznenopravna mjera, sui generis mjera, iz kategorije novih, alternativnih kaznenopravnih sankcija. Ova mjera je odgovor na krizno stanje u kojem se nalazi suvremeno kazneno pravo i kriminalna politika, koji uporno traže supstitute kazni zatvora, osobito onoj kratkotrajnoj. Prednost rada za opće dobro na slobodi je što osuđenik ne napušta svoju sredinu, ne gubi svoje radno mjesto i kažnjen je utoliko što gubi svoje slobodno vrijeme. Primjenom ove mjere ostvaruju se istodobno tri cilja: kažnjavanje, rehabilitacija osuđenog i naknada počinjene štete.¹¹

Rad za opće dobro na slobodi je istinska alternativa kratkotrajnom zatvoru i ne može se izreći kumulativno ni uz zatvor, ni uz novčanu kaznu. Ne može biti sporedna kazna.

Stavak 1. članka 43. KZ BiH. Analiza ukazuje da se radom za opće dobro na slobodi sudskom odlukom zamjenjuje izrečeni zatvor do šest mjeseci. Radi se o prvostupanjskom kaznenom sudu. Svejedno je o kakvom se djelu radi i kako se došlo do te kazne, redovitim odmjeraivanjem ili ublažavanjem, ili po propisima o stjecaju, nisu isključeni ni povratnici.

Nužan je pristanak optuženika, jer sud istodobno s izricanjem zatvorske kazne donosi odluku o zamjeni te kazne ovom mjerom. Otvorilo se pitanje kako proceduralno riješiti izricanje zatvorske kazne, njezinu zamjenu u ovu mjeru i imati pristanak optuženika. Zakon traži istodobnost za sve. Problem je kad tražiti pristanak optuženika, prije izricanja kazne zatvora ili poslije.¹² Pristanak optuženika pretpostavlja da je kazna zatvora izrečena jer, da bi dao svoj pristanak, on treba znati za izrečenu zatvorsku kaznu kolika je ona. Nakon vijećanja i glasanja, a prije objavljivanja presude, sud će pitati optuženika pristaje li na ovu mjeru ili ne; pa ako dobije njegov pristanak, sud objavljuje presudu. Tamo gdje pristanak ne samo da nije dan nego nije izričit, nema mogućnosti primjene ovog članka, jer se radi o konstitutivnom elementu primjene ove sankcije.

Stavak 2. Ovdje se htjelo dati sudu jednu direktivnu normu kada da kaznu zatvora zamijeni ovom mjerom. Polazište bi trebalo biti materijalni smisao i svrha ovakve mje-

11) Tako, Komentar kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Knjiga I, Sarajevo, 2005, str. 253.

12) O tome vidi diskusiju na Savjetovanju Udruženja za kazneno pravo prikazanu u HLJKPP 1/98, str. 179. i sl. s različitim mišljenjima.

re, u duhu postavki alternativnih sankcija. Bitno bi moralo biti uvjerenje suda o oportunističnosti ove mjere s obzirom na ličnost počinitelja, ne zanemarujući počinjeno djelo, njegovu težinu, karakter, okolnosti njegova izvršenja, da je jedan tretman u zatvoru nepotreban, da je počinitelj prikladan i otvoren za jedan nepenalni tretman na slobodi, da se može očekivati njegova kooperativnost u izvršavanju mjere, da prihvaća takav način društvene reakcije na njegovo kazneno djelo, da ima pozitivan odnos prema oštećeniku i da je spreman angažirati se u otklanjanju štetnih posljedica djela. U ovom stavku je sporno uključivanje uvjetne osude između kazne zatvora i rada za opće dobro na slobodi. Uvjetna osuda je lakša sankcija od ove mjere i ona je za sud isključena iz razmatranja već onda kada je izrekao bezuvjetnu kaznu zatvora.

Stavak 3. i stavak 4. Rad za opće dobro na slobodi određuje se u trajanju od deset do šezdeset radnih dana, što nije posve precizno jer nije određeno trajanje radnog dana, ispravno bi bilo odrediti trajanje rada u satima kao u engleskom modelu. Rad se mora obaviti u vremenu od jednog mjeseca do jedne godine. Zakon propisuje da broj radnih dana mora biti u razmjeru s izrečenom kaznom. To bi značilo da maksimalnoj kazni od 6 mjeseci odgovara maksimalno trajanje ove mjere od 60 dana. Manje od 10 dana ova mjera ne može trajati. Kod toga (st. 4.) vodit će se računa i o mogućnostima počinitelja s obzirom na njegove osobne prilike i zaposlenje (osobito da ne kolidira sa zaposlenjem).

Stavak 5. Kada počinitelj ne izvrši u cijelosti ili djelomično dosuđeni rad, sud će po prethodnom ključu iz st. 3., samo u obrnutom smjeru, donijeti odluku o izvršenju kazne zatvora u trajanju razmjerno neizvršenom radu za opće dobro.

Stavak 6. u vezi s čl. 47. st. 2. imamo situaciju da je primarno izrečena novčana kazna bila pretvorena u zatvor, a sada po st. 6., taj zatvor pretvara se u mjeru rada za opće dobro. Sud će o tome morati odlučiti u presudi, uz nazočnost počinitelja (st. 1.), a glede trajanja ove mjere po ključu iz st. 3. znači, neposredno jedna za drugom slijede dvije zamjene: novčane kazne u zatvor i zatvora u rad za opće dobro na slobodi. Radi se o alternativni alternative i logičnije bi bio da je u čl. 47. st. 2. predviđena izravna zamjena novčane kazne mjerom iz čl. 43.

Stavak 7. Za realizaciju ove odredbe mjerodavno je Ministarstvo pravde BiH, vodeći računa o sposobnostima i zanimanju osuđenika, a prema KZ BD BiH ovo obavlja Prvosudna komisija prema mjestu prebivališta, odnosno boravišta osuđenika.

Dojam o uspješnosti nove mjere rada za opće dobro na slobodi moguće je steći tek nakon sagledavanja njezine primjene u našoj sudskoj praksi.

U vremenu od 1. siječnja 2003. g. do 31. prosinca 2005. godine u sudskoj praksi Općinskog suda Mostar niti u jednom slučaju nije izrečen rad za opće dobro na slobodi.

U isto vrijeme, u 2003. g. Općinski sud Mostar od ukupno izrečenih 166 kazni, kaznu kratkotrajnog zatvora izrekao je u 104 slučaja ili 62,65% od čega: 1 mjesec – 21 ili 20,19%, 2 mjeseca – 14 ili 13,46%, 3 mjeseca – 34 ili 32,69%, 4 mjeseca – 8 ili 7,69%, 5 mjeseci – 3 ili 2,88% i 6 mjeseci – 24 ili 23,07%.

U 2004. godini, od ukupno izrečenih 308 kazni, izrečene su 262 kazne kratkotrajnog zatvora ili 85,06%: 1 mjesec – 28 ili 10,68%, 2 mjeseca – 61 ili 23,28%, 3 mjeseca – 85 ili 32,44%, 4 mjeseca – 34 ili 12,97%, 5 mjeseci – 21 ili 8,01% i 6 mjeseci – 33 ili 12,59%.

U 2005. godini ukupno je izrečeno 325 kazni, a od toga kratkotrajnih kazni zatvora 242 ili 74,76% i to: 1 mjesec – 20 ili 8,23%, 2 mjeseca – 34 ili 13,99%, 3 mjeseca – 48 ili 19,75%, 4 mjeseca – 28 ili 11,52%, 5 mjeseci – 16 ili 6,58% i 6 mjeseci – 96 ili 39,50%.

Iz iznesenog se vidi da se Općinski sud Mostar vrlo često odlučivao na izricanje kratkotrajne kazne zatvora, to je u njegovoj praksi u promatranom vremenu najčešće izricana kazna. U isto vrijeme niti u jednom slučaju nije iskorištena zakonska mogućnost primjene rada za opće dobro na slobodi.

Najprihvatljiviji zaključak o razlozima neprimjenjivanja rada za opće dobro na slobodi je nepostojanje potpunih provedbenih propisa o izvršenju zamjene kazne zatvora do šest mjeseci radom za opće dobro na slobodi. Kako se radi o zahtjevnoj mjeri, sudovi se odlučuju za jednostavnija rješenja. Dio problema je zasigurno i u poteškoćama pronaći vrstu rada u vrijeme velike nezaposlenosti, kao i osigurati stručno provođenje i nadzor od strane osposobljenih osoba nad izvršenjem ove mjere.

U nedostatku naše sudske prakse u primjeni rada za opće dobro na slobodi možemo se poslužiti vrlo različitim iskustvima drugih država. Tako, npr. iskustva iz Nizozemske su vrlo pozitivna. Istraživanja u dva navrata (1983. i 1987.) donijela su sljedeće rezultate: preko 90% odluka o radu u korist zajednice uspješno je obavljeno uglavnom na poslovima održavanja, popravcima, bojanju, obično za ustanove socijalne skrbi (preko 50%), kućanskim poslovima (14%), pošumljavanju i vrtlarstvu (12%). Značajne razlike u korist rada za opće dobro na slobodi pronađene su kod općeg recidivizma, jer je među izvršiteljima rada za opće dobro recidiviralo 42%, a kod zatvorenika 54%.¹³ Dobre rezultate nalazimo i u istraživanjima rada za opće dobro na slobodi u Engleskoj i Welsu, gdje se ta alternativa smatra načinom da se kažnjavanje učini primjerenim kaznenom djelu i mogućnošću da kroz rehabilitaciju delinkventi otkriju nove šanse u svom životu radeći zajedno s nedelinkventima za potrebe zajednice. Međutim, skreće se pozornost na činjenicu da je povećanje te mjere u praksi zajedno s povećanjem stope nezaposlenosti dovelo do promijenjenih vrsta poslova, od humanitarnih (npr. pomaganje starijim ili hendikepiranim osobama) do isključivo fizičkih, radničkih, napornih poslova. Taj trend povećanja punitivnih sadržaja u radu za opće dobro rezultirao je neprimjenjivanjem te sankcije prema počiniteljicama kaznenih djela.¹⁴ Za nas su možda najinteresantnije spoznaje o primjeni rada za opće dobro u tranzicijskim zemljama istočne Europe, koje su uglavnom devedesetih godina u svoja kaznena zakonodavstva uvele tu alternativu kratkotrajnoj zatvorskoj kazni. Tako se npr. u Češkoj Republici neadekvatna kaznena politika u primjeni rada za opće dobro, u smislu mnogo rjeđe primjene od sudova s obzirom na zakonom predviđene mogućnosti, obrazlaže nizom razloga, među kojima se mogu izdvojiti sljedeći: nedostatkom volje stručnjaka i javnosti da prihvate bilo što novo i nepoznato, nepripremljenošću za nove nepenalne sankcije zbog pomanjkanja publiciteta i znanja o njihovoj svrsi i zbog odsutnosti informativnih kampanja. Pored toga su se te sankcije uvodile u kazneni zakon bez teorijskih učenja i bez ijednog eksperimentalnog pokušaja. Žurba kojom su uvedene nije ostavljala dovoljno vremena za obučavanje osoblja i osiguravanje materijalnih uvjeta za njihovo funkcioniranje. Lokalna i gradska uprava od koje se očekuje da osigura posao za osuđenike u okviru rada za opće dobro nesklona je tome.¹⁵

13) P. J. P., *Community Service Sentence in the Netherlands*, vol. 1, UNI CTU, Cuba, 1990, str. 314. - 315.

14) Blagg, H. i Smith, D., *Crime, Penal Policy and Social Work*, London, 1989, str. 93. - 94.

15) Valkova, J., *Some Remarks on Implementation of Community Sanctions and Measures*, *European Journal on Criminal Policy and Research*, Vol. 6, No. 4/1998, str. 573. - 579.

Iz naprijed iznesenog sve dosadašnje spoznaje i iskustva drugih država potvrđuju da je realizacija u praksi rada za opće dobro na slobodi vrlo zahtjevan pothvat. Normativna regulativa te alternative kazne zatvora predstavlja *condicio sine qua non* za primjenu, ali ono je tek početni korak. Od tog koraka pa do primjene, i to uspješne primjene, potrebna je dobra suradnja i koordinacija sudova koji izriču mjeru, tijela i osoba mjerodavnih za njezino provođenje, ali i tijela jedinica lokalne uprave i samouprave i niza institucija, ustanova i trgovačkih društava u kojima će se taj rad obaviti. Nimalo jednostavno, jer su ovo godine obilježene velikom nezaposlenošću uopće. Isto tako, važna je uloga javnog mišljenja, odnosno senzibiliziranje javnosti za alternativne sankcije nepunitivnog sadržaja, jer će krajnji rezultat ovisiti o prihvaćanju tih sankcija u zajednici. Možda bi kao dobar primjer mogle poslužiti alternativne sankcije maloljetnicima (čl. 78. KZ BiH). Među osam taksativno nabrojenih odgojnih preporuka nalazi se i rad u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice (čl. 78. st. 1. d.). Ova preporuka uvelike sadržajno odgovara vrsti rada za opće dobro, jer bi se i tu trebalo raditi o poslovima upravo iz navedenih područja.

4. NOVČANA KAZNA

Novčana kazna kao najstarija non-custodial kaznenopravna sankcija danas u većini zakonodavstava i judikatura predstavlja temeljnu zamjenu za kaznu zatvora. Novčana kazna u svim međunarodnim dokumentima o mjerama redukcije zatvorskih kazni glavna je alternativna kazna. Globalna je tendencija da novčana kazna u posljednjim desetljećima ima ulogu najčešće primjenjivane kazne (od 30% u SAD-u, 35% u Francuskoj, 68% u Švedskoj, 70% u Austriji, do preko 80% u Njemačkoj)¹⁶. Činjenicu da se u Europi novčana kazna smatra „ozbiljnom“ kaznom dokazuje nizozemsko kazneno zakonodavstvo, prema kojemu se ona smatra najpoželjnijom kaznom za sva djela, pa se stoga člankom 359. (6) Zakona o kaznenom postupku zahtijeva od suda u svakom slučaju u kojem nije primijenjena novčana kazna posebno obrazloženje o razlozima njezina neprimjenjivanja.¹⁷ Međutim, europski sustav monetarnog kažnjavanja ima još jedan značajan način primjene. Riječ je o novčanom kažnjavanju kao sredstvu odustajanja od kaznenog postupka, pa se u Švedskoj gotovo 70% novčanih kazni primjenjuje upravo u takvom postupku u kojem tužiteljstvo poziva počinitelja protiv kojeg se namjerava podići optužnica da se izjasni o prihvaćanju novčane kazne u zamjenu za odbacivanje optužbe.¹⁸

U kaznenim zakonodavstvima poznato je nekoliko sustava propisivanja i izricanja ove kazne. Najstariji sustav fiksnih iznosa propisuje i izriče novčanu kaznu u određenom iznosu unutar zakonom postavljenog minimuma i maksimuma. Skandinavski model, koji je gotovo općeprihvaćen u europskim kaznenim zakonodavstvima, sastoji se u

16) Intermediate Sanctions in Sentencing Guidelines, National Institute of Justice, Washington, 1989, str. 12. <http://www.ojp.usdoj.gov/>.

17) Ibidem, str. 12,

18) Također, prema čl. 153a njemačkog Zakona o kaznenom postupku tužitelj može, ako je „uvjeren u počiniteljevu krivnju“ odustati od kaznenog postupka pod uvjetom da počinitelj pristane platiti novčanu kaznu. Na taj je način riješeno u 1989. g. ukupno 240.000 slučajeva. I Nizozemska gotovo 2/3 kaznenih postupaka rješava izvan suda, odustajanjem od optuživanja. Više o tome: Krstulović, A., Primjena kazne na zahtjev stranaka kao mehanizam konsenzualnog stranačkog upravljanja postupkom u talijanskom kaznenom procesnom pravu, HLJKPP, br. 2/02, str. 375.

tome što se novčana kazna na dane - novčana kazna izriče u dnevnim iznosima koje utvrđuje sud na temelju imovinskog stanja počinitelja kaznenog djela. Zakonsko određivanje broja dnevnih iznosa kao općeg minimuma i maksimuma novčane kazne različito je u pojedinim zakonodavstvima, pa se tako npr. u Njemačkoj novčana kazna izriče između 5 i 360 dnevnih iznosa, u Švedskoj između 30 i 150 dnevnih iznosa, u Mađarskoj od 30 do 450 dnevnih iznosa.¹⁹ Temeljna ideja na kojoj se zasniva ovaj sustav jest jednakost počinitelja kaznenih djela s obzirom na njihovo različito imovinsko stanje, što je istodobno osnovna slabost novčane kazne tradicionalnog sustava. Neka kaznena zakonodavstva prihvaćaju i sustav prosječnih osobnih dohodaka, kao prosječni osobni dohodak počinitelja ili prosječni dohodak na razini države, federalne ili neke uže teritorijalne jedinice (prihvaćen u Ruskoj Federaciji). Kako svaki od navedenih sustava u čistim varijantama ima određene slabosti, u novije vrijeme sve češće se prihvaća mješoviti sustav. Naime, sustav dani - novčana kazna sudove često dovodi u teškoće u njegovoj praktičnoj primjeni, pa se pored njega zadržava ili ponovno uvodi sustav određenih iznosa, ili se ovaj sustav napušta. Tako je npr. Engleska nakon uvođenja ovog sustava 1991. zbog teškoća u njegovoj primjeni, već nakon dvije godine, ovaj sustav napustila. Slično i Slovenija, koja je nakon što je ovaj sustav uvela 1994. g., novelom iz 1999. g. ponovno je uvela sustav fiksnih iznosa koji se primjenjuju kada primjena sustava dani - novčana kazna nije moguća.²⁰

KZ BiH prihvatio je mješoviti sustav novčane kazne, koja se prema st. 1. čl. 46. izriče u dnevnim iznosima, a ako to nije moguće, može se izreći u određenom iznosu. Ona može iznositi najmanje pet, a najviše tristo šezdeset dnevnih iznosa, a ako se radi o kaznenim djelima počinjenim iz koristoljublja, ona ne može biti veća od tisuću petsto dnevnih iznosa (st. 2.). Kada se novčana kazna izriče u fiksnim iznosima, najniži iznos je 150 KM, a najviši 50.000 KM, a za djela iz koristoljublja do milijun KM, osim u slučajevima propisanim u zakonu (st. 3.). Takva mogućnost postoji kod kaznenih djela kod kojih je vrijednost pribavljene imovinske koristi počinjenjem djela veća od milijun KM. Tada se novčana kazna može izreći u iznosu koji je jednak dvostrukom iznosu vrijednosti protupravne imovinske koristi koju je počinitelj pribavio kaznenim djelom zbog kojeg mu se izriče kazna. To se odnosi kako na sustav dnevnih, tako i na sustav određenih iznosa novčane kazne (st. 4.)

Izricanje novčane kazne u dnevnim iznosima odvija se u dvije faze: 1. najprije sud određuje broj dana, odnosno dnevnih iznosa unutar zakonom propisanog minimuma i maksimuma prema stupnju nepravda i krivnje, te 2. sud utvrđuje visinu dnevnog iznosa. U prvoj fazi, koja utvrđivanje novčane kazne čini transparentnom jer se broj dnevnih iznosa odmjerava primjenom istih pravila po kojima se određuje broj dana kazne zatvora, sud mora utvrditi broj dnevnih iznosa između 5 i 360, a za kaznena djela iz koristoljublja najviše 1500 dnevnih iznosa. Izrijekom se u st. 5. propisuje da broj dnevnih iznosa novčane kazne sud određuje primjenjujući opća pravila o odmjeravanju kazne. U drugoj fazi sud utvrđuje visinu dnevnog iznosa koja predstavlja ključnu kategoriju ovog modela novčane kazne. Prema st. 5. visinu dnevnog iznosa sud određuje tako što uzima u obzir visinu dnevnog dohotka počinitelja prema iznosu njegove tromjesečne neto plaće i njegove druge dohotke, kao i obiteljske obveze, prema podacima koji u trenutku izricanja kazne nisu stariji od šest mjeseci.

19) KZ Švedske (pogl. 25, čl. 2.), Njemačke (čl. 43.), Mađarske (čl. 51. st. 2.).

20) Tako, Komentari kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, str. 264.

Kada je riječ o drugom dohotku, potrebno je valorizirati cjelokupno imovno, ekonomsko i financijsko stanje počinitelja. Sve to u mjeri da dnevni iznos odgovara onom što počinitelj prosječno može potrošiti. Prema Zlatariću, visina dnevnog iznosa trebala bi, otprilike, odgovarati iznosu koji bi osuđeni, uz veliku štednju, mogao svakog dana staviti na stranu od svojih redovitih prihoda. Ili, kako kaže francuski pisac Predel: „Ono što je svakako sigurno jest suglasje brojke s onim što počinitelj mora svaki dan staviti na stranu, ako je maksimalno ekonomičan, jer je filozofija ovog sustava - nikad ne lišiti počinitelja onog što mu je nužno za život. Prema toj filozofiji, novčana kazna ne smije imati neki konfiskatorski učinak, tj. njome ne bi smjela biti ugrožena gospodarska osnova određenog djelovanja, što ne isključuje da se za temelj odmjeravanja dnevnog iznosa uzima dio dohotka i prihoda, kamate, dividende, zakupnine, najamnine, rente.²¹ Ipak, cilj ovako određene novčane kazne je sniženje najvišeg prihoda na niži iznos, blizak egzistencijalnom minimumu tijekom vremena koje odgovara broju dnevnih iznosa. Da bi se to postiglo, novčana kazna se mora doživjeti kao osjetljivo zlo i ona mora voditi osjetljivom sniženju životnog standarda počinitelja kaznenog djela.

Zakon je propisao da najniži dnevni iznos iznosi jednu šezdesetinu, a najviši jednu trećinu zadnje službeno objavljene prosječne mjesečne plaće zaposlenih u BiH koju objavljuje Agencija za statistiku (st. 7.).

Sve podatke potrebne za utvrđivanje visine dnevnog iznosa, a koji nisu poznati sudu, prema st. 6. osigurava optuženik u roku koji odredi sud, a najkasnije do završetka glavnog pretresa. Ako do tada sudu navedeni podaci nisu poznati, primjenjivat će se fiksni sustav izricanja novčane kazne.

Nakon što je sud obavio ranije navedene dvije operacije, u odvojenim fazama, mora napraviti završni obračun, koji predstavlja konačni iznos novčane kazne izražen u KM. Konačni novčani iznos je umnožak određenog broja dnevnih iznosa i utvrđene visine dnevnog iznosa. U izreci presude mora biti vidljivo na koliko je dnevnih iznosa počinitelj osuđen i kolika je visina njegova dnevnog iznosa. Ovo je važno zbog kontrole sudske odluke od višeg suda i osobito u slučaju zamjene novčane kazne kaznom zatvora.

Naš zakonodavac nije regulirao određivanje dnevnog iznosa počinitelja koji ne ostvaruju nikakav dohodak, npr. nezaposleni, studenti, domaćice. Bačić, npr. drži da se tu uzima u obzir ukupna počiniteljeva imovina, što je, u načelu, opravdano, ali kao bolje rješenje navodi slobodnu ocjenu suda.²² Ima mišljenja da se takvim osobama ne treba izricati novčana kazna.²³ Drugi to kritiziraju, jer bi te osobe bile u neravnopravnom položaju prema osobama koje ostvaruju prihode.²⁴ Po našem mišljenju, u ovakvim slučajevima najprikladnije je odnijeti novčanu kaznu prema sustavu fiksnog iznosa, prema pravilima o odmjeravanju kazne propisanim u čl. 48. KZ BiH i po slobodnoj ocjeni suda.

Novčana kazna u fiksnom iznosu će se izreći i u postupku izdavanja kaznenog naloga (čl. 334. ZKP BiH), jer u ovom postupku nije moguće utvrđivanje imovinskog stanja počinitelja.

Prema st. 8. u presudi se određuje rok plaćanja novčane kazne, koji ne može biti kraći od petnaest dana ni duži od šest mjeseci, ali u opravdanim slučajevima dopušteno je isplatiti novčanu kaznu u otplatama, ali u roku ne dužem od dvije godine.

21) Bačić, F., Komentar Kaznenog zakona, Zagreb, 2004. str. 290.

22) Ibidem, str. 292.

23) Tako npr. Svedrović, M., HLJKPP, 2/2003, str. 368.

24) Grozdanić, V., HLJKPP, 2/2000, str. 343.

Odredba čl. 47. o zamjeni neplaćene novčane kazne ukazuje da je naš KZ napustio ranije prinudno naplaćivanje novčane kazne (st. 1.). Sada se odmah neplaćena novčana kazna zamjenjuje tzv. supletornim zatvorom (st. 2.). Iako postoje razlozi zbog kojih izvršenje novčane kazne mora biti učinkovito, postoje brojne kritike zamjeni jedne vrste kazne u drugu, težu vrstu. Zamjena se čini proturječno, jer ima za posljedicu izdržavanje kratkotrajne kazne zatvora, a to se upravo izricanjem novčane kazne hoće izbjeći. Radi se o nepopularnom rješenju, krajnje diskutabilnom i s aspekta krivnje i s aspekta svrhe kazne, jer je osobi s obzirom na njezinu krivnju i ciljeve koji se nastoje postići sudskom odlukom izrečena po vrsti i sadržaju bitno blaža kazna. S obzirom na navedeno, supletorni zatvor doista mora biti ultima ratio. Rješenje je fleksibilnije naplaćivanje novčane kazne, kao što je suspenzija ili privremeno obustavljanje plaćanja, a također i uvjetna suspenzija novčane kazne, koju naši sudovi iznimno rijetko primjenjuju. Inače, za svaki započeti dnevni iznos novčane kazne ili za svakih započetih 50 KM određuje se jedan dan zatvora, ali ne duže od jedne godine (st. 3.). Ako osuđeni plati dio novčane kazne, ostatak se razmjerno pretvara u zatvor, a ako plati i ostatak, izvršenje zatvora se obustavlja (st. 4.). I dok se kazna zatvora kao zamjena za neisplaćenu novčanu kaznu u slučaju počinitelja koji može, ali ne želi platiti, može prihvatiti kao osobni izbor, socijalna nepravda u slučaju osobe koja nema novca i ne može platiti novčanu kaznu je neprihvatljiva. Zbog toga bi supletorni zatvor u praksi trebalo svoditi samo na slučajeve neplaćanja kao rezultat odluke osuđenika, a ne njegovih financijskih nemogućnosti.

U istraživanoj sudskoj praksi Općinskog suda u Mostaru u razdoblju od 1. siječnja 2003. do 31. prosinca 2005. g., u 2003. g. od ukupno izrečenih 166 kazni, 46 ili 27,71% jest novčanih kazni., u 2004. g. od ukupno izrečenih 308 kazni, 27 ili 8,76% su novčane kazne i u 2005. g. od 325 izrečenih kazni, 26 ili 8% su novčane kazne. Međutim, sud se niti u jednom slučaju nije odlučio utvrditi iznos novčane kazne prema sustavu dnevni iznos-novčana kazna, nego je ovu kaznu izricao u fiksnom iznosu u okviru zakonom propisanog minimuma i maksimuma. Razlozi mogu biti različiti (može se sucima činiti kompliciranim, ili čak i neprimjenjivim zbog nejasnoće zakonskih odredbi, ili se radi o nedovoljnoj informiranosti suda o značenju koje danas ima novčana kazna. Postupanjem na ovaj način praktički se zaobilazi smisao zakonske odredbe o novčanoj kazni čiji je cilj svakom počinitelju odmjeriti novčanu kaznu primjerenu njezinim novčanim primicima.

5. ZAKLJUČAK

Problem dugotrajnih kazni zatvora izvire iz činjenice da se one vrlo teško mogu izbjeći u slučajevima najtežih i najopasnijih kaznenih djela i počinitelja, jer je nemoguće ne priznati da određena djela zahtijevaju kažnjavanje iznad uobičajenog. S druge strane se upozorava da su kazne dugotrajnog zatvora funkcionalno zapravo ekvivalentne kazni doživotnog zatvora. Zakonodavac je taj koji određuje mjeru represije za najteža kaznena djela, a vrijeme će pokazati hoće li odabrana zakonska politika kažnjavanja doista utjecati na kaznenu politiku sudova. Sigurno da će pri tome biti važne socijalne i političke prilike, te težina počinjenih kaznenih djela. Terorizam se uobičajeno ne događa u državama koje imaju relativno harmoniziranu političku i socijalnu klimu, kao što se ni ratni zločini ne događaju u vrijeme mira. Manje je uvjerljiv argument da se ta djela neće činiti, jer je za njih propisan dugotrajni, ili čak doživotni zatvor. Povećanje kriminali-

teta prije se može objasniti temeljnim socijalnim i ekonomskim razvojem ili prilikama nego politikom kažnjavanja. Apstraktnu zakonsku politiku kažnjavanja može procijeniti samo politika kažnjavanja in concreto. Time što je zakonodavac propisao mogućnost uvjetnog otpusta i za osuđenika na dugotrajni zatvor (čl. 44. st. 4. KZ BiH), kao i mogućnost primjene amnestije i pomilovanja (čl. 42. st. 7. KZ BiH), može se ublažiti zakonska i sudska kaznena politika i takav osuđenik može jednog dana, možda vrlo dalekog, dobiti šansu za povratak u društvo.

Rad za opće dobro na slobodi je u zapadnoeuropskim državama najčešća alternativa kratkotrajnom zatvorskom kažnjavanju. Međutim, nije oživotvoren u našoj sudskoj praksi. Prvi i temeljni razlog je nedostatak provedbenih propisa za primjenu ove mjere, drugi razlozi su društveno-ekonomsko stanje koje ne pogoduje osiguravanju poslova za rad na slobodi, zatim nedostatak sredstava za funkcioniranje službi koje bi organizirale, pratile i kontrolirale primjenu ove mjere, nedostatak stručno osposobljenih osoba s odgovarajućim iskustvom za primjenu mjere, kao i to da se sudovi ne odlučuju za primjenu ovako zahtjevne mjere jer na raspolaganju imaju jednostavnija rješenja.

Dobra je zakonska ideja o uvođenju modela dnevnog iznosa novčane kazne, kao nedvojbeno pravednije novčane kazne. Zakonodavac propisuje način utvrđivanja broja i visine dnevnog iznosa, što je iznimno korisno za sudsku praksu, koja bi, u pravilu, trebala odmjeravati novčanu kaznu primjenom sustava dnevnih iznosa, a samo iznimno fiksnog sustava. Ovom prigodom nije promijenjena odredba o supletornom zatvoru, odnosno zamjeni novčane kazne kaznom zatvora. Tim prije što je novčana kazna zamišljena kao jedna od mjera kaznenog redukcionizma u smislu smanjenja zatvorskog kažnjavanja, posebice primjene kratkotrajnih kazni zatvora.

Zaključno, nije bez utjecaja, i to negativnog, način uvođenja novih odredaba u zakonski tekst, bez ikakvih prethodnih projekata, pokušaja, simulacija, eksperimenata, koji bi strana rješenja, koja preuzimamo, približili našim uvjetima i tako otklonili prepreke za njihovu primjenu. Uvođenje novih rješenja na način da je dovoljno nešto propisati zakonom, pa će se to s vremenom početi primjenjivati u praksi, u krajnjem slučaju može dovesti do toga da dobra rješenja iz zakona nikada ili teško nađu put u sudskoj praksi.

NEW CONTENTS OF PUNISHMENT ACCORDING TO CRIMINAL CODE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THEIR IMPLEMENTATION IN JUDICIAL PRACTICE

Summary

In this paper, provisions on long term prison, community work and system of pecuniary punishment – fine per day are being analyzed. Paper deals with new contents, of which community work, as a substitute for short term prison punishment, and pecuniary punishment – system of fines per day, are result of comparison with legislative texts of Mid Europe states and the documents of UN and Council of Europe that set forth standards of criminal law. Although these are generally acknowledged solutions of contemporary criminal law that does not simultaneously mean their implementation in our judicial practice.